

Hukuk Eğitimi Geliştirilmesi Gereken Yetiler, Hukuk Felsefesi Öğretimi ve Alternatif Metotlar

Gülriiz UYGUR⁽¹⁾

GİRİŞ

Hukuk Felsefesi öğretimi hukuk fakültelerinde problemlidir. Bu problemin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunların başlıcası, hukuk eğitiminin teknik bir öğretim olup, kurallara dayanan bir anlayışa dayanmasıdır. Burada daha çok belirli bir şekilde anlaşılan bilimsel olma çabası gözetilmektedir. Bilimsel olma iddiasıyla hazırlanan hukuk eğitimi ise birçok şeyi dışarıda bırakmaya yol açmaktadır.

Öncelikle bu tür bir anlayış çerçevesinde, teoriye dayanan bir anlayış fazla yer bulmadığı için hukuk felsefesi dersi çoğunlukla anlaşılabilir bulunmakta ve hukuk eğitiminin zorunlu bir parçası olarak değerlendirilmemektedir. Günümüzde hukuk felsefesi dersinin hukuk öğretimindeki konumu da bu şekildedir. Bir başka deyişle hukuk felsefesi dersi, ülkemizdeki birçok hukuk fakültesinde zorunlu ders olarak ders müfredatında yer almış olmasına rağmen, hukuk eğitiminin zorunlu bir parçası niteliğini taşımamaktadır.

Hukuk felsefesi dersi neden önemlidir? Kuşkusuz bu soruya birkaç bakımdan cevap vermek mümkündür. Bunlardan başlıcası da hukuk eğitiminde elde edilmek istenen amaç çerçevesinde hukuk felsefesi öğretiminin öne-

miyle ilgilidir. Burada hukuk eğitiminde geliştirilmek istenen değerler üzerinde durulup, ardından bu değerlerin geliştirilmesiyle ilgili öğrencilerin hangi yetilerinin geliştirilmesi gerektiği belirtilip ve son olarak da bunlarla ilgili hukuk felsefesinin önemi ortaya konacaktır.

HUKUK EĞİTİMİNDE GELİŞTİRİLMESİ GEREKEN DEĞERLER VE YETİLER

Genellikle hukuk fakültelerinde birinci sınıf öğrencilerine hukuk fakültelerine gelme amaçları sorulduğunda adaleti sağlamak şeklinde cevap verdikleri görülmekte, ancak daha sonra bu amacın yerine başka şeylerin geçtiği veya unutulduğu gözlenmektedir. Bunun başlıca nedenlerinden biri hukuk eğitiminde değer bilgisine ve değerlere yer verilmemesidir. Hukuk eğitiminde genellikle kurallara dayanan bir öğretim tekniği söz konusu olmakta ve bu teknik de öğrencilerin kuralları adeta kendi başına şey olarak, amacından kopuk olarak ele almalarına yol açmaktadır. Bu tür anlayış aynı zamanda hukukun insani yanının görülmemesine de neden olmaktadır. Hukuk yaşamlarımızı doğrudan doğruya etkilemekte, acı vermekte, baskı uygulamakta, güvenliği sağlamakta, hakları koru-

maktadır. Bu anlamda hukukun birçok yüzü söz konusu olmaktadır. Hukuk eğitiminin hukukun farklı yüzlerini de içerecek ve adil olmanın anlamını öğrencilere kazandıracak şekilde olması gerekmektedir. Bunun için de öncelikle hukukçu gibi düşünmenin anlamı üzerinde durulmalıdır.

A. HUKUKÇU GİBİ DÜŞÜNMEK

Hukukçu gibi düşünmeyi sağlamak hukuk eğitiminin amaçlarından başlıcası olarak ileri sürülmekte ve hukuk fakültelerinden mezun olmayla öğrencilerin bu yetiyi kazanabilecekleri düşünülmektedir. Bu terimin anlamı üzerinde durulduğunda, hukukçu gibi düşünmeyle ilgili öğretilenlerin mevcut uyumsuzlukla ilgili olarak olguları inceleme, hukukla ilişkilendirme, hukuk dilinde ifade etme-hukuki hale dönüştürme ve hukuki çözüm bulmayı içerdiği görülmektedir. Bu tür düşünmeyle, belirli bir anlamda, kimyacı veya fizikçinin düşünmesi arasında benzerlik kurmak mümkündür.¹

Esasen hukuku bilimlerdeki gibi tanımlama çabası da hukuki düşünmenin bu şekilde, yani bir fizikçinin veya kimyacıya düşünmesi gibi olmasını istemektedir. Bu anlamda hukukçu gibi düşünmek önemli bir mezyet olarak ileri sürülmekte ve aynı zamanda hukukun diğer alanlardan farklılığı vurgulanmaktadır. Böylece mükemmel bir formalizmle beraber kapalı bir dünya yaratılması tasarlanmaktadır. Bu dünyanın da özelliği bilinebilir olmasıdır. Bilinmesi de Thomas Kuhn'un ifadesiyle paylaşılan değerler ve ilkelere sahip olmasıyla ilgilidir. Paylaşılan para-

digma olmaksızın bilimlerin gelişmesi mümkün değildir². Bu şekildeki hukuki düşünmeyle, hukukçuların dili çerçevesinde oluşturulmuş katı kanıtlama sürecini vurgulayan ve mevcut hukuki kurumların çatısı içerisinde yer alan hukuki düşünmeden söz edilmektedir.

Diğer yandan burada bilimlerin arasındaki ayırım gözden kaçırılmamalıdır. Doğa bilimlerinde kabul edilmiş olan paradigmanın çıkarımsal ağı çerçevesinde problem çözülür. Oysa ki hukukun farklı özellikleri hukuki düşünmenin de doğa bilimlerindeki gibi olmasını önlemektedir. Bu anlamda hukuktaki kanıtlama sürecinin doğa bilimlerindeki kanıtlama sürecinin farklılığından başlayıp bir önermenin doğruluğunun farklılığına kadar gitmek mümkündür.

Hukukçu gibi düşünmenin anlamı, hukuktan anlaşılan şeye bağlıdır. Bu anlamda teknik anlamdaki hukukçuluğun belirli bir hukuk anlayışına da uygun olduğu, (örneğin formalizmle birleşen pozitivist anlamdakine), belirtilip, hukuku bilimselleştirme çabaları çerçevesinde yer aldığı ileri sürülebilir. Bu düşünce çerçevesinde teknik anlamdaki hukukçuluğa yer vermenin dışındaki her şey, hukuk mesleği dışında olarak veya "hukukçu gibi düşünmenin" dışında olarak değerlendirilebilecektir.

Esasen hukuk eğitiminde bir hukuk akademisyeni olarak kendimize niçin hukuku öğrettiğimizi sorduğumuzda, hukuk mesleğine girecek öğrencilerin hazırlanmasına yardımcı olmak şeklinde cevaplandırılmaktadır. Ancak bu cümle oldukça dar şekilde yorumla-

(1) Doç.Dr., A.Ü.Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

(1) John O. Mudd, "Thinking Critically About 'Thinking Like A Lawyer'", *Journal of Legal Education*, 1983, s. 705.

(2) Emily Calhoun, "Thinking Like a Lawyer" *Journal of Legal Education*, 1984, s.509.

nabilmektedir. Örneğin hukuk mesleğine giriş olarak algılanabilmektedir³. Oysa hukuk mesleği, geliştirilmiş zekayı, insani olarak motivasyonu gerektirmektedir. Hukuk mesleği bağlantı kurmayla, akıl yürütmeye, çıkarımda bulunmayla ilgilidir. Bu anlamda zihni yetilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Hukuk mesleği kamu hizmeti vermekle ilgilidir⁴. Bunun için de insani motivasyon gerekmektedir. Bu nedenle hukuk öğretmenin ne için olduğu sorgulanmalıdır.

Bununla ilgili olarak hukukçu olmanın anlamı sadece teknik bilgiye sahip olmak değil, kamusal alanda yerine getirilecek, avukatlık veya hakimlik gibi mesleklerle ilgili de donanımına sahip olmaktır denebilir. Sadece teknik anlamdaki hukukçuluk hukuk öğrencilerini kamusal yaşama hazırlamayacağı gibi, kendi rollerini de yeterince yerine getirmelerine imkan vermez⁵. Bu noktada özellikle hukuk mesleği bağlamında hukuk etiği tartışılabilir. Hukuk etiği de belirli etik değerlerin hukukçulara kazandırılmasını gerektirmektedir.

Diğer yandan katı bir formalist anlayışın yetersizliği hukuki boşluklar ve hukuki belirsizlik tezleriyle de ortaya konmuştur. Bu anlamda kurallar sistemi olarak hukuk anlayışının dışına çıkılarak hukuki düşünmeyi tanımlamak ve böylece hukuk etik ilişkisine yer vermek gerekmektedir. Hukuk-etik ilişkisi çerçevesinde de ahlakiliğe hu-

kuki akıl yürütmede yer vermek ve hatta ahlaki akıl yürütmenin bir parçası olarak hukuki akıl yürütmeyi gören yaklaşımlarla karşılaşmak mümkündür. Bu anlamda hukukçu gibi düşünmenin ahlaki düşünmeyi içermesi gerektiği ileri sürülebilir. Bu doğrultuda hukukçu olarak yetişmek için zekanın farklı yönlerinin geliştirilmesi gerektiği belirtilebilir.

Zekanın bir çok anlamı mevcut olup, sadece IQ testini geçme anlamı yoktur. Zeka, mantıki/matematikselsel zeka, dilbilimsel zeka, başkalarıyla ilişkiyle ilgili-onların hisleriyle, düşüncelilikleri ve duyarlılıklarıyla ilgili- ilişkisel zeka, algılamayla ilgili zeka, objeler veya davranışlar arasındaki ilişkiyi anlamayla ilgili zeka, duygularını anlama ve onları yönetmeyle ilgili zeka gibi çeşitli yönleri içermektedir⁶.

Hukukçu olmayla ilgili zekanın da bu farklı formları gerektirdiğini söylemek mümkündür. Sadece mantıki veya dilbilimsel zeka ya da diğeri değil, ilişkisel zeka da gerekmektedir. Çünkü hukukçunun ne yaptığına bakıldığında yapılan işin insanların yaşamı, duyguları, istekleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Şeyleri daha iyi kılma ve iyi hukukçu olma çabası içerisinde dilbilim, mantık ve diğerleri yanında ilişkisel zekanın da geliştirilmesi gereklidir. Bu şekilde analiz etme ve mantık yanında, ilişkisel, dayanışmacı yön de gösterilebilecek ve bağlamsal ve işbir-

liğine dayalı düşünmeyi geliştirme olanağı doğabilecektir⁷. Böylece formalist bir hukukçu değil, aynı zamanda problemi doğru şekilde çözecek hukukçu yetiştirilebilecek ve uygulamanın ihtiyaçlarına da cevap verilebilecektir.

B. HUKUKÇU OLMAYLA İLGİLİ HUKUK EĞİTİMİNDE GELİŞTİRİLMESİ GEREKEN YETİLER

Buraya kadar belirtilenlerle ilgili hukuk eğitiminde öğrencilerin hangi yetilerinin geliştirilmesi ve bunlarla ilişkili değerlerin belirlenmesi bakımından Martha C. Nussbaum'un görüşlerine başvurmak mümkündür. Nussbaum'un görüşleri, hukuk eğitimi sadece teknik bir disiplinden ibaret saymayıp, öğrencilerin bağlantı kurma, eleştirme yetilerini geliştirici ve hukukun insani yönünü kavratıcı şekilde geliştirilmesini sağlamak bakımından önem taşımaktadır. Nussbaum'a göre eğitimde geliştirilmesi gereken üç yeti bulunmaktadır.

a. Sokratik Şekilde Kendini İnceleme

Bu yeti, kendini ve geleneklerini eleştirel bir şekilde inceleme yetisidir. Bununla ilgili olarak, önümüze gelenleri, kuralları sadece otorite bunları emrettiği veya alışkanlık olduğu için değil, haklı gösterme ve tutarlılık süzgecinden geçirmek söz konusudur. Bu yetiyi geliştirmek için okunanları man-

tıki olarak nedene bağlamak, tutarlılığın, temellendirilmesini, olguya uygunluğunu sınamak gerekmektedir⁸. Öğrencilere Sokratik biçimde, argümanları oluşturma ve inceleme pratiği verilmelidir. Ayrıca, Sokrates'in izinden gidilerek, öğrencilerin kendi toplumlarının değerleri hakkında refleksiyonel olarak düşünmeleri, müzakere testine uymayan değerleri eleştirmeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Böylece eğitimle, gelenek ve alışkanlığa bağlı olmaktan kurtulma sağlanacaktır⁹.

b. Dünya Vatandaşlığı

Nussbaum'a göre öğrencilerin kendilerini sadece belirli bir devletin vatandaşı olarak veya gruplara ait olarak görmemeleri, ayrıca insanlığa ait olarak veya insanlığın bir üyesi olarak görmeleri gerekmektedir¹⁰. Bunun için de ortak ihtiyaçlarımız ve amaçlarımızın olduğu insanların farklı yaşam tarzlarını anlamamız gerekmektedir. Nussbaum'a göre bu da, farklı kültürlerin, azınlıkların, farklı cinsiyetlerin bilgisini gerektirmektedir¹¹. Öğrenciler, gruplar ve uluslar arasındaki farklılığı anlamak için farklılıkları anlamak, ortak problemleri çözmek için de paylaşılan ihtiyaç ve çıkarları anlamak zorundadırlar. Bunun için de gerekli bilgiye sahip olmaları gerekmektedir¹². Özellikle çoğulcu bir toplumda, öğrenciler, aynı hukuk çatısı altında oldukları gruplar arasındaki cinsiyete, dine, etnik kökene

(3) Donald C. Marshall, "Socratic Method and the Irreducible Core of Legal Education", *Minnesota Law Review*, 2005, s.2.

(4) Marshall, s.3.

(5) Martha Nussbaum, "Cultivating Humanity in Legal Education", *The University of Chicago Law Review*, 2003, s.271.

(6) Peggy Cooper-Aderson Belgarde François, "Thinking Like a Lawyer", *North Dakota Law Review*, 2005, s.796.

(7) Cooper-François, s.799.

(8) Nussbaum, 2003, s.269.

(9) Ylva Boman-Bernt Gustavsson-Martha Nussbaum, "A Discussion with Martha Nussbaum on Education for Citizenship in an Era of Global Connection", *Studies in Philosophy and Education*, 2002, s.305.

(10) Nussbaum, 2003, s.270.

(11) Nussbaum, 2003, s.270.

(12) Martha C. Nussbaum, "Education and Democratic Citizenship: Capabilities and Quality Education", *Journal of Human Development*, Vol.7, 2006, s.390.

dayalı farklılıkları bilmelidir. Zira bu şekilde kültürel, ekonomik, cinsiyete dayalı farklılıkların tarihsel olarak bilincine varmakla bir diğerine saygı duyma, ki bu hukuki diyalogun da temelini teşkil etmektedir, öğrenebileceklerdir¹³.

c. Empati

Bu yeti ilk ikisiyle yakından ilişkilidir. Bizden farklı olan diğer insan gibi düşünebilmek, kendimizi onun yerine koymak, duygularını, isteklerini anlamakla ilgilidir. Burada adeta okuduğumuz bir romandaki karakter yerine kendimizi koymamız, bir anlamda onunla kendimizi özdeşleştirmemiz söz konusudur. Ancak bu tür özdeşleştirme, eleştirel düşünmeye engel değildir. Zira kendimizi roman kahramanıyla ne kadar özdeşleştiresek de okuduğumuz romanı kendi amaçlarımız ve özlemlerimiz çerçevesinde değerlendiririz¹⁴.

Öte yandan belirtilen üç yetinin hukukçu olmakla ilgili olmadığı itirazı yapılabilir. Genel olarak kabul edildiği üzere, hukuk eğitimi özel bir uzmanlık eğitimidir. Bu eğitimin de sadece teknik ve araçsal bir eğitim olması gerektiği belirtilebilir. Öte yandan sadece araçsal veya teknik eğitim için dahi Sokratik yetinin geliştirilmesi gerektiği belirtilebilir. Zira araçsal ve teknik eğitimde de hukuki düşünme açık ve eleştirel düşünmeyi gerektirmektedir. Bu tür düşünme içinde de öğrencilerin ilgili eleştirel düşünme yetilerini geliştirebilir; yani problemi tanımlama yeti-

leri, probleme çözümler için ilgili bilgiyi oluşturma yetileri, belirtilen belirtilmeyen varsayımları tanımlama yetileri, ilgili hipotezleri seçme ve oluşturma yetileri ve geçerli sonuçlar çıkarılma ve çıkarılan sonuçların geçerliliğine karar verme yetileri geliştirilmelidir¹⁵. Ayrıca bazı hukuki problemlerin ahlaki argümanlara göre çözülmesi günümüzde kabul edilmektedir. Bütün bunlar da Sokratik yetinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Son olarak ülkemizde özellikle toplumsal ahlakın hukuka yansmasıyla ilgili ciddi sorunlar söz konusudur. Bu anlamda toplumsal ahlak, gelenekleri eleştirel bir şekilde gözden geçirilmesini sağladığı için de Sokratik yetinin geliştirilmesi zorunludur.

Bunlara ek olarak Nussbaum'da, karşı tarafın argümanına saygı, refleksiyon ve müzakere yetisi ve bilginin kullanımı bakımından hukukçuların Sokratik vatandaşın değerlerine sahip olmaları gerektiğini belirtmektedir¹⁶. Diğer yandan Sokratik inceleme, öğrencilerin sadece daha açık olarak düşünmelerini değil, etik mükemmelliği de gerektirmektedir¹⁷. Bu anlamda hukuk-etik ilişkisiyle ilgili yukarıda belirtilen konularda Sokratik inceleme önem taşımaktadır.

Diğer yandan hukukun insani yönü üzerinde durduğumuzda geliştirilmesi gereken ilişkiye dayalı zekanın da empati yetisiyle ilgili olduğu belirtilir. Nussbaum'a göre, empati yetisini geliştirmeden hukuki metinleri adilane

bir şekilde anlamamız da mümkün değildir¹⁸. Ayrıca hukukun insani yönünü kavramada insanlık kavramı da önem taşıdığından ve özellikle çoğulcu bir toplumda bu kavramın önemi söz konusu olduğundan dolayı dünya vatandaşlığıyla ilgili değerlerin öğrencilere kazandırılması gerekmektedir. Bu insanlık kavramı aynı zamanda hukuk ve etik ilişkisi için de gereklidir.

Sonuç olarak kabul edilen hukuk kavramının nasıl bir hukukçu tanımını etkilediğinden hareketle, sadece kurallar bütünü olarak hukuk anlayışına dayanmayan ve hukuk-etik ilişkisini temel alan bir yaklaşım bakımından, yukarıda belirtilen üç yetinin hukuk eğitiminde geliştirilmesi gerektiği belirtilebilir. Diğer bir ifadeyle bu üç yetiden sadece biri değil, üçünün de geliştirilmesi gerekmektedir. Esasen Nussbaum'un da haklı olarak belirttiği gibi, bu üç yeti birbiriyle ilişkilidir. Örneğin hukuk ve etik ilişkisiyle ilgili olarak, sadece Sokratik yetinin gelişmesi değil, dünya vatandaşlığının ve empati yetisinin gelişmesi gereklidir.

Hukuk eğitiminde bu yetileri geliştirmek için öncelikle hangi öğretim metotlarının uygun olduğu üzerinde durulabilir. Zira neyi öğrettiğimiz onu nasıl öğrettiğimizle yakından ilgilidir. Bir başka ifadeyle, neyi öğrettiğimiz veya öğretme amaçlarımızı öğretme tekniği veya stilinden ayırt etmek imkansızdır¹⁹. Ancak bundan önce belirtilmesi gereken nokta hukuk eğitimi bakımından özellikle hukuk felsefesi

dersinin bu yetilerin geliştirilmesi bakımından uygun olduğuyla ilgilidir.

FELSEFE VE HUKUK FELSEFESİ DERSLERİNİN ÖNEMİ

Hukuk felsefesi dersi içerdiği konular itibarıyla belirtilen üç yetinin geliştirilmesi bakımından önemlidir. Bunun yanında hukuk fakültelerinde verilecek felsefeyle ilgili dersler de bu yetilerin geliştirilmesini sağlayacaktır. Bunun için de derslerin özelliklerine bakmak yeterlidir.

Neil MacCormick'e göre, hukuk, özünde felsefi bir yorumdur ve bu nedenle hukuk eğitimi felsefi unsuru içermelidir. Böylece, güçlü bir hukuk eğitiminin zorunlu unsuru, hukuk felsefesi, hukuk teorisi²⁰.

Esasen felsefe dersleri hukuk mesleğiyle yakından ilgilidir. Hukuk mesleği argümana, onun geliştirilmesine ve değerlendirmeye ihtiyaç göstermektedir. Argümanlar yargılamanın, ileri sürülen görüşlerin zorunlu kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle hukuk mesleği iyi argümanları geliştirmekle ilgilidir. Sorun bunun nasıl yapılacağını ortaya koymak bakımından çıkmaktadır. Bu noktada felsefedeki düşünme ilkelerinin, öğrencilerin daha dikkatli argümanlar ileri sürmelerine yardımcı olacağı belirtilebilir²¹. Bununla ilgili de, pratik veya uygulamalı mantık, yani argümanların oluşturulmasıyla ilgili dersler gerekmektedir. Öte yandan, hukuk sisteminin ahlaki ve hukuki temelini ortaya koyabilmek için ahlak ve

(13) Nussbaum, 2006, s.390.

(14) Nussbaum, 2003, s.270.

(15) Mudd, s.706.

(16) Nussbaum, 2003, s.271.

(17) Nussbaum, 2003, s.274.

(18) West, s.155.

(19) Deborah Waire Post, "Teaching Interdisciplinarily: Law and Literature as Cultural Critique," *Saint Louis University Law Journal*, 2000, p.1246.

(20) Neil MacCormick, "The Democratic Intellect and the Law", *Legal Studies*, 1985, s.172-182, s.173.

(21) Vincent Luizzi, "Philosophy in Legal Education", *Journal of Legal Education*, Vol.29, 1978, s.613-617, s.613.

hukuk felsefesiyle ilgili dersler de gerekmektedir. Ahlak felsefesi, sadece meslek etiğiyle değil, hukuk siteminin dayandığı temel değerlerle de ilgilidir. Ayrıca hukuktaki, hukuk sistemi, hak, ödev, hukuk kuralları-ahlak kuralları, adalet, adaletsizlik gibi terimlerin anlamlarını ortaya koyabilmek için de felsefe gerekmektedir²². Bunun dışında hukuk öğrencisinin, hukuk sistemi idealilerine ilişkin ve alternatiflere dair verilecek bilgidé seçim değerlendirme yapabildiğini mümkün kılmaktadır.

Hukuk eğitimi, hukuki bilginin kazandırılmasıyla ilgilidir. Bunun için hukuk teorisinin bilgisi de gerekmektedir. Hukuk felsefesinin önemli görevi, bu tür bilgiyi sağlamaktır²³. Hukuk felsefesi, felsefenin bir alt dalı olup, hukuk hakkındaki genel ve özel felsefi sorunlarla ilgilidir. Örneğin hukukun doğası, ahlakilikle ilişkisi, sosyal yapıdaki rolü gibi genel sorunlar ve cezalandırma teorileri ve haklı gösterilmesi, sözleşmenin doğası, özel mülkiyetin doğası ve haklı gösterilmesi gibi özel sorunlar. Öte yandan başka bir hukuk felsefesi yaklaşımı daha vardır. Burada, hukuki sorunların felsefi bir şekilde ele alınması söz konusudur. Örneğin hukukta nedenselliğin kullanılmasını felsefi bir inceleme olarak ele alınması gibi²⁴.

Hukuk felsefesi, sosyal ve teorik problemleri vurgulayacak şekilde, hu-

kuk öğrencilerinin sosyal bilimler ve felsefedeki düşünceleri yorumlamalarını mümkün kılmaktadır²⁵. Hukuk felsefesi eğitimiyle verilmek istenen, hukukun doğası hakkında öğrencilerin düşüncelerini, hukuku daha geniş bir perspektiften anlamalarını sağlamak, felsefi, analitik ve etik perspektiflerin yüksek öğrenimin zorunlu bir parçası olarak görmelerine yardım etmektir²⁶. Hukuk felsefesinin amaçlarından başkası da hukuk eğitiminin temelini oluşturmak, öğrencilerin eleştirel düşüncelerini sağlamak, hukukun amacı hakkında öğrencilerin farkında olmalarını ve sosyal, ahlaki ve siyasi bağlamda hukuku değerlendirmelerini mümkün kılmaktır²⁷.

Hukuk felsefesini öğretmek, temel ahlak teorisiyle ilgili kitapları okutmaktan geçmektedir. Hukuk felsefesi eğitimiyle ilgili problemler genelde disiplinler arası alanlarda yaşanan problemlerle aynıdır. Bütün disiplinler arası çalışmalar için gereken şey, öğrencilerin iki disiplinin karışımını görmelerini sağlamaktır. Bu disiplinlerle ilgili bağlantılar kurmalarını sağlamak için daha önceden her bir alana ilişkin bir şeyler bilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle de öğrencilere her bir alanla ilgili bilgi verilmesi ihtiyacı doğmaktadır²⁸.

Sonuç olarak, felsefe dersleri ve hukuk felsefesi dersi ve diğer ilgili dersler öğrencilerin üç yetisinin geliştiri-

lmesi için gerekmektedir. Diğer yandan bu derslerde kullanılacak öğretim metotları da amacın gerçekleşmesi bakımından önem taşımaktadır.

ÖĞRETİM METOTLARI

Belirtilen derslerde uygulanacak öğretim metotları ise asıl önemli noktayı oluşturmaktadır. Zira, yukarıda da belirtildiği üzere, öğretme amacımız dışında neyi öğrettiğimiz nasıl öğrettiğimizle yakından ilişkilidir. Öğretim metotlarıyla ilgili olarak tek tek yetilere bakıp, bunları geliştirebilecek her bir metot örneği verilebileceği gibi, genel olarak üç yetiye ilişkin öğretim metotları üzerinde de durulabilir.

Düşünme yetileriyle ilgili olarak ilk başta Sokratik metotun uygun olduğu belirtilebilir. Sokratik metot, ilk olarak eski Yunan'da Sokrates'in kullandığı metotla ilgilidir. Bugün ise yerine dialog geçmiştir. Bir dialog hoca ve öğrenci arasındadır. Bu metotta hoca sorduğu sorularla istediği yönü belirleyebilmekte, çeşitli genellik düzeylerinde odak noktalarını belirleyebilmektedir. İdeal olarak dialog iki kişi arasındadır. Ancak hukuk fakülteleri ideal koşulları sağlamaktan uzaktır²⁹. Bunun başlıca nedeni de öğrenci fazlalığıdır. Bu durumda, her bir öğrenci dilog-taymış gibi bir durumun yaratılması gerekmektedir. Gerçekte katılan bir öğrencidir. Ancak diğerlerinin de grup dialogu teorisi gereğince konuşmaya devam edecek şekilde hazır olması gerekmektedir. Bütün grup dialogları çoklu ilişkidir. Bu ilişkiler üç türdür. İki, öğretmen ve her bir öğrenci arasındadır. İkincisi her bir öğrencinin di-

ğer öğrenciyle ilişkisi arasındadır. Üçüncüsü de grup ve grubun her bir üyesi arasındadır. Öğrenme fırsatları bu üç ilişkiden doğar. Öğrenciler sadece hocadan değil, birbirlerinden de öğrenirler. Öğrenme, grup ve grubun her bir üyesi arasındaki ilişkiden doğar. Grup bir bütün olarak, karşılıklı dayanışmayı, desteklemeyi, araştırmayı, medeniliği öğrenir. Öğrencilerin yaptıkları şey sadece öğrenme değil, yaratmadır da. Dialog metodu öğrencinin öğrenme sürecine aktif olarak katılmasını sağlar. Aktif öğrenmenin pasif öğrenmeye göre daha fazla anlamayı sağladığı öncüllü dialog da söz konusudur. Öğrenmeye ilişkin daha fazla motivasyon sağlayıp, farklı bilme türüne yol açar. Bu şekilde öğrenciler, duymakta, dinlemekte, anlamakta, değerlendirmekte, bir cevabı formüle etmekte ve onu açıklayıp savunmaya hazır olmaktadır³⁰.

Dialogun farklı türleri vardır. İlk olarak Eski Yunan'daki Sokratik dialogla ilgili örnekleri Platon'un yazdıklarında bulmak mümkündür. Buradaki Sokrates dialoglarında belirlenmiş bir form, yapı ve amaç vardır. Bunların hepsi de belirli bir bilgi teorisiyle ilişkilidir. Form olarak Sokrates ilişkili sorular sormakta ve öğrenci onları cevaplandırmaktadır. Her bir soru öğrencinin diğer soruya verdiği cevapla ilgilidir. Yapı olarak tipik Sokrates dialogu farklı aşamaları içermektedir. İlk olarak, Sokrates soruları yanlış anlamayla ilgili olan bir iddiayı içeren cevabı öğrenci verene kadar sormaktadır. İkinci aşamada, Sokrates, sorularını öğrencisinin yanlışlığını ve niçinine

(22) Luizzi, s.614.

(23) MacCormick, s.179.

(24) Patricia D. White, "Teaching Philosophy of Law in Law Schools: Some Cautionary Remarks", *Journal of Legal Education*, 1986, s.563-567, s.563.

(25) Hilaire A. Barnett-Dianna M. Yach, "The Teaching of Jurisprudence and Legal Theory in British Universities and Polytechnics", *Legal Studies*, 1985, s.151-171, s.151.

(26) Barnett-Yach, s.155.

(27) Barnett-Yach, s.169.

(28) White, s.566.

(29) Marshall, s.8.

(30) Marshall, s.9.

adım adım götürecektir şekilde düzenlenmektedir. Üçüncüsü ise öğrencinin yanlışlığını keşfetmesi ve kabulüdür. Son aşamada Sokrates nihai sorularını sormakta ve öğrencinin ilgili geçerli ifadeyi keşfetmesine yardım etmektedir. Sokrates'in diyalogları ahlaki eğitimle ilgili olup, etik doğruluğu keşfetmek ve erdemli davranışta bulunmayı konu edinmektedir. Epistemolojiyle ilgili olarak da bir kişinin bütün etik bilgiye sahip olduğuna dayanmaktadır: Etik doğruyu öğretmek sahip olduğu bilgiyi keşfetmekle ilgilidir⁽³¹⁾.

Sokratik metot, inceleme yetisi yanında insanlık kavramıyla ilgili değerleri de geliştirmeyi sağlamaktadır. Yine empatinin de bu şekilde geliştirilebileceği belirtilebilir. Sokratik metot yanında genel kabul gören diğer bir metot dava metodudur. Bu metotta da incelenen ve değerlendirilen dava, Sokratik medoda göre de incelenebilir ve belirtilen üç yetinin geliştirilmesine yardım edebilir. Ancak her iki metodun tam olarak uygulanabilmesi için, öğrenci sayısı kalabalık olan fakülterde öğrencileri gruplara ayırmak ve her bir grupta da bir tür yöneten durumda olan ve klasik hocalıktan farklı durumda bulunan hocalara yer vermek şarttır.

Esasen grup çalışmasının kendisi de başlıca bir metot olarak kabul edilebilir. Zira grup çalışması yapmanın bir zatihi kendi başına öğretim açısından sağladığı yararlar söz konusudur. Grup çalışmaları katılmaya, işbirliğine dayalı olduğu için öğrenme sürecine öğrencilerin aktif olarak katılmasını

sağlamakta ve öğrencilere eşit öğrenme fırsatları tanımaktadır. Bu çalışmalar öğrenciler arasında dayanışma ve konuşmayı teşvik ettiği gibi, karşılaşılan problemleri nasıl çözebileceklerini de göstermektedir. Bu prosedür, öğrencilerin geri beslenmelerini sağlamakta ve kendi ayakları üzerinde düşünmelerine yardımcı olmaktadır.

Grup çalışmalarında izlenilecek grup içi metot ise farklılık gösterebilir. Burada dava metodu, Sokratik metot veya her ikisinin karışımı bir metot kabul edilebilir. Bu tür metotlar öğrencilerin eleştirel düşünmesini ve yaratıcı yazmayı geliştirmektedir. Diğer yandan grup çalışmalarında öğrencilere hukuk hizmetlerinde veya hukuk kliniklerinde çalışmalarıyla ilgili de yöntem kabul edilebilir. Son olarak grup çalışmalarında hukuk ve edebiyat akımından da yararlanılabilir.

Hukuk ve edebiyat akımı bir öğretim disiplini olarak ön plana çıkmaktadır. 1973'te James Boyd White'in yazdığı, "The Legal Imagination" başlıklı eser hukuk öğretimiyle ilgilidir.⁽³²⁾ Burada neyin öğretildiğinin yanında nasıl öğretildiği sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Esasen öğretim amaçları da çok karışık olabilir. Sadece bilgi vermek midir? Hukukçuluk yeteneklerini geliştirmek midir? Bu şekilde öğretim teknikleri ve ders materyallerinin birbiriyle ilişkili olduğu kabul edilmektedir⁽³³⁾. Bu durumda holistik bir inceleme hukuk için uygun görünmektedir.

Hukuk ve edebiyat birbirleriyle ilişkisiz konular değildir. Edebiyatın hukukla ilgili konularda yardımcı ol-

ması, ikisi arasındaki benzerliklerle de ilgilidir. Bu benzerlikler arasında şunlar belirtilebilir: 1. Her ikisi de metinleri yorumlar 2. Hukuk ve adalet edebiyatın konuları arasındadır. 3. Edebiyat hukuki düzenleme ve yargılamanın konusudur. 4. Hukuk ve edebiyat, retorik ve drama tekniklerine yer verir⁽³⁴⁾.

Öncelikle edebiyata yer vermekle hukuk eğitiminin daha zevkli ve daha fazla üretici olacağını söylemek mümkündür. Zira birçok öğrenci edebiyattan hoşlanmaktadır. Bu şekilde öğrencilerin. Mill veya Austin'in yanında bir edebiyat eserini isteyerek okuyacakları, hukukla ilgili birçok şeyi keşfedecekleri belirtilebilir. Örneğin Venedik Taciri'ndeki Portio'nun, kurala dayanan yaklaşımı kullanarak, adil bir karara nasıl ulaştığını anlayacaklardır⁽³⁵⁾. Diğer yandan edebiyat vasıtasıyla hukuka öğrencileri yaklaştırmamızın bir avantajı da, öğrencilere bildikleri şeyi inşa ettirmektir⁽³⁶⁾. Ayrıca edebiyatın kullanılması, öğrenci edebiyat eseri hakkındaki görüşünü kolaylıkla ifade edebilmektedir⁽³⁷⁾. Bunun dışında edebiyat hukukla ilgili birçok başka amaca hizmet etmekte, dil yeteneklerini geliştirmekte, hukuk-adalet ve toplum hakkındaki önemli sorunların görülmesini mümkün kılabilir⁽³⁸⁾.

Öğrencilerin geliştirilmesi gereken yetilerini de hukuk ve edebiyatla ilişkilendirmek mümkündür. Hatta hu-

kuk ve edebiyatın diğer metotlardan daha fazla öğrencilerin tasarım ve empati yetilerini geliştirdiği iddia edilebilir. Zira edebiyat yaşamdaki gerçekliklerle öğrencileri karşı karşıya getirip, uyuşmazlıkların çözümlenmesini öğrencilerin zihinlerinde canlandırılmalarına yol açar. Bunun dışında empati yetisi de roman kahramanının yerine kendilerine koymalarıyla gelişir. Ayrıca Sokratik inceleme yetisinin de gelişmesi hukuk ve edebiyatla ilişkilendirilebilir. Zira hukuk ve edebiyat, meslek için gerekli disiplinleşmiş bir şekilde okuma ve yazmayı sağlayıp zihni yetileri geliştirmekte ve güçlü bir ahlaki anlama yetisine yol açmaktadır⁽³⁹⁾.

SONUÇ

Günümüzde hukukla ilgili yaşanan birçok problem söz konusudur. Bu problemlerin başlıcası da hukukun varlık nedeninin unutulup, formalist bir şekilde anlaşılışının egemen olmasıyla ilgilidir. Oysa ki hukuk insanlar için olup, etkisini kanlı-canlı, yaşayan insanlar üzerinde göstermektedir. Bir insanı kurum olarak da hukuk, insanların iyisini geliştirmekle ilgilidir.

Öte yandan bunun anlamı hukukun teknik yanını inkar etmek, hukukçunun pratik ilgilerini yadsımak değildir. Bunlar yanında öğrencilerin eleştirel düşünmesini ve etik ilgilerini geliştirmek hukuk eğitiminin amacı olarak belirlenmelidir. Özellikle bu son nok-

(31) Marshall, s.11.

(32) Ian Ward, "The Educative Ambition of Law and Literature", *Legal Studies*, 1993, s.323.

(33) Post, s.1247.

(34) Simon Lee, "Law and Literature: Goodbye Austin, Hello Austen?", *Oxford Journal of Legal Studies*, 1990, s.252.

(35) Lee, s.255.

(36) Lee, s.253.

(37) Ward, 1993, s.224.

(38) Lee, s.256.

(39) George Anastaplo, "Law&Literature and Moderns: Explorations", *Northern Illinois University Law Review*, 2000, s.252.

ıyla ilgili olarak hukuki pozitivistlerin (olumlu pozitivistler) bile belirli bir anlamdaki hukuk ve etik ilişkisini günümüzde kabul etmeleri gerçeği karşısında, etinin hukuk eğitiminde artık ihmal edilmemesi gerekliliği ileri sürülebilir. Hukuk mesleği, hukuk eğitimiyle başlamakta, bütün hukuk öğrencilerinin

geçtiği bir aşama özelliğini göstermekte ve hepsinin yaşamındaki ortak noktayı oluşturmaktadır. Bu tür eğitim de öğrencilerin zekalarının farklı yönlerini geliştirmelerini mümkün kılacak şekilde olmalı ve hukukun insani yönünü ortaya koyabilmek adına mantıklı hesaplamaların dışına çıkabilmelidir.

Ders Kitaplarındaki Hukuk Sosyolojisi

Kasım AKBAŞ*

Giriş

Lisans düzeyinde hukuk öğretiminin içeriğini ve niteliğini belirleyen en önemli araçlardan biri ders kitaplarıdır. Bu durum hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi öğretimi için de geçerlidir. Üstelik özellikle hukuk sosyolojisi söz konusu olduğunda, kitabın taşıdığı önem bir kat daha artmaktadır. Zira hukuk sosyolojisi ders kitabı, yalnızca lisans öğrencisi için neredeyse yegane rehber olmakla kalmamakta, deyim yerinde ise, öğretim elemanı için de bir tür "müfredat" işlevi görmektedir.

Hukuk sosyolojisi ders kitabı, lisans öğrencisi için bu alana ilişkin neredeyse tek rehberdir, çünkü hukuk sosyolojisine ilişkin kaynaklar ve çalışmalar bakımından bilim dünyasının üretkenliğinin yüksek olduğu iddia edilemez. Hukuk incelemeleri ve gündemi, normatif düzenlemelere indirgenmiş durumdadır. Hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi alanına özgülenen çalışma ve yayımlar ise, bu isimlendirmenin ilk kısmına, yani hukuk felsefesine vurgu yapma eğilimindedirler. Şu durumda, esasen hukuk sosyolojisi gündemde değildir. Böylece, lisans öğrencilerinin bu alana ilişki kurabilecekleri tek araç olarak ders kitapları öne çıkmaktadır.

Hukuk sosyolojisi ders kitapları, öğretim elemanı için ise bir müfredat işlevi kazanmaktadır, çünkü lisans programlarındaki bu başlıklı dersleri yürüten öğretim elemanları, genel olarak ellerinin altındaki kitapların sistematigine ve içeriğine bağlı kalmaktadırlar. Öğretim elemanlarının bu malzemelerle sınırlı oldukları, yine yapılan yayımların sayısından anlaşılmaktadır. Söz gelimi en köklü iki hukuk fakültesinden biri olan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin dergisinde 1943'ten başlayarak hukuk sosyolojisi alanında yayımlanan makale sayısı, çeviriler de dahil olmak üzere –yalnızca– yirmidir. Böylece, hukuk sosyolojisi lisans derslerinin içeriğine ilişkin ana belirleyenin kitaplar olduğuna kuşku kalmamaktadır.

Bu nedenle, hukuk sosyolojisi ders kitaplarının içeriklerinin incelenmesi, hukuk sosyolojisi açısından, hem öğrencilere klavuzluk eden araçların değerlendirilmesini hem de öğretim elemanlarının hukuk sosyolojisi öğretiminden beklentilerinin ortaya konabilmesini sağlayacaktır.

Anılan gerekçelerle, Türkiye'de bir hukuk sosyolojisi geleneğinden söz edilecekse, bunun da ders kitaplarında aranması gerekir.

* Eskişehir Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırma Görevlisi (kakbas@anadolu.edu.tr)